

تغییرات مناسک

عزاداری محرم

انسان‌شناسی مناسک عزاداری محرم

جبار رحمانی

انتشارات تیسسا

www.ketab.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
هست کلید در گنج حکیم

سرشناسه	: رحمانی، جبار، ۱۳۵۹-
عنوان و نام پدیدآور	: انسان‌شناسی مناسک عزاداری محرم: تغییرات مناسک عزاداری محرم / جبار رحمانی
مشخصات نشر	: تهران: تیسرا، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری	: ۲۹۶ ص؛ مصور؛ ۲۱×۱۴/۵
فروست	: انسان‌شناخت؛ ۳
شابک	: ۱۸۵۰۰۰ ریال؛ 978-600-7212-50-9
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: حسین بن علی (ع)، امام سوم، ۴-۶۱ ق - سوگواری‌ها
موضوع	: سوگواری‌های اسلامی - ایران
موضوع	: عاشورا - جنبه‌های جامعه‌شناختی
موضوع	: دین و جامعه‌شناسی - ایران
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ۸ الف ۲۶ ر / ۳ / ۲۶۰ / ۳ BP
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۷۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۱۲۶۴۲۵

انسان‌شناسی مناسک عزاداری محرم: تغییرات مناسک عزاداری محرم

نویسنده: جبار رحمانی

مدیر تولید: سمیه سیاه‌پشت

چاپ یکم: پاییز ۱۳۹۳

شماره نشر: ۱۳۳

ویراستار: فرشته نوبختی

صفحه‌آرا: سپیده امری

لیتوگرافی، چاپ، صحافی: پردیس دانش

ناظر فنی چاپ: علی کاتب

تعداد: ۱۲۰۰ نسخه

قیمت: ۱۸۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۱۲-۵-۰-۹

همه حقوق چاپ و نشر این اثر طبق قرارداد محفوظ است.

این اثر تحت پوشش قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

استفاده از مطالب با ذکر منبع بدون اشکال است.

• انتشارات تیسسا

تهران، بهارستان، ظهیرالاسلام، کوچه دیلمان، شماره ۶، واحد ۳.

تلفن: ۳۳۹۹۲۴۷۰، ۳۳۹۹۹۴۲۳، iteesa@mail.com

وبسایت: www.iteesa.ir

۷	یشگفتار
۹	مقدمه
۲۱	فصل یکم: نگاهی کلی به مطالعات تشیع و گفتمان کربلا
۲۱	مقدمه
۳۱	فصل دوم: چهارچوب نظری؛ دین به مثابه امر اجتماعی و نظام فرهنگی
۳۱	مقدمه
۳۴	۱. دورکیم و مطالعات اجتماعی دین
۳۹	۱-۱. دین و اجتماع
۴۱	۱-۲. دین و نمادهای مقدس
۴۴	۱-۳. دین و مناسک
۵۰	۱-۴. مناسک عزاداری
۵۴	۱-۵. مناسک، تغییرات و بازتابندگی
۵۶	۲. آرا و اندیشه‌های گیرتز
۵۷	۲-۱. مفهوم فرهنگ در نظریه‌های گیرتز
۶۰	۲-۲. نماد
۶۱	۲-۳. معنا
۶۲	۲-۴. دین به مثابه نظام فرهنگی از دیدگاه گیرتز
۷۴	۳. جمع‌بندی مباحث نظری
		فصل سوم: صورت‌بندی تاریخی گفتمان شیعه، تاریخ مراسم عزاداری و عزاداری در
۷۷	سفرنامه‌های مستشرقان
۷۷	مقدمه

۱. نگاهی اجمالی به صورت‌بندی تاریخی گفتمان شیعه ۷۸
۲. مروری اجمالی بر تاریخ عزاداری ۸۵
۳. مناسک عزاداری در سفرنامه‌های غربی‌ها ۹۶
- فصل چهارم: تحول عزاداری پس از انقلاب اسلامی پژوهش میدانی درباره
 صورت‌بندی جدید گفتمان کربلا ۱۴۱
- مقدمه ۱۴۱
۱. ایران پس از انقلاب اسلامی ۱۴۲
۲. گفتمان کربلا پس از انقلاب اسلامی؛ دوران جمهوری اسلامی ۱۵۲
- ۱-۲. نریمان پناهی: طلایه‌های سبک جدید و پاپ ۱۶۰
- ۲-۲. سید محمدجواد ذاکر؛ سمبل سبک جدید ۱۶۲
- ۲-۳. مهدی اکبری؛ مداحی از حوزه فرهنگی مشهد ۱۶۴
- ۲-۴. عبدالرضا هلالی؛ اوج جریان سبک جدید و ستاره مداحان ۱۶۵
۳. فضای هیبت‌ها؛ اجتماع هیبتی ۱۷۴
۴. مفاهیم و نمادهای اصلی گفتمان کربلا ۱۸۴
- ۴-۱. عزاداری ۱۸۵
- ۴-۲. اندوه، ماتم و جزا ۱۸۹
- ۴-۳. اشک و گریه ۱۹۰
- ۴-۴. کربلا و عاشورا ۱۹۵
- ۴-۵. نمادهای انسانی ۲۰۱
- ۴-۶. عشق و دیوانگی ۲۱۰
- ۴-۷. علم، کتل، نخل و غیره ۲۱۵
- ۴-۸. حیوانات نمادین ۲۱۸
- ۴-۹. آب، عطش و تشنگی ۲۲۰
۵. صورت‌بندی امروزی گفتمان کربلا و فرایندهای تولید معنا در آن ۲۲۳
- ۵-۱. گفتمان کربلا؛ ساختار معنایی، زبان‌شناختی و موسیقایی ۲۳۴
- ۵-۲. گفتمان کربلا و حیات اجتماعی عزاداران ۲۴۴
- ۵-۳. گفتمان کربلا و اخلاقیات و سبک زندگی عزاداران ۲۵۵
- ۵-۴. گفتمان کربلا و گفتمان انتظار ۲۶۳
- فصل پنجم: نتیجه‌گیری ۲۷۰
- سخن آخر ۲۸۸
- کتابنامه ۲۹۰

پیشگفتار

نوشتن دربارهٔ کربلا و عاشورا کار ساده‌ای نیست. دستگاه امام حسین (ع)، دستگاه بی‌حد و مرزی است که بخش مهمی از جهان قدسی شیعیان را به خود اختصاص داده است. برای شیعه «کلُّ يوم عاشورا و کلُّ ارض کربلا» بیانگر جریان حقیقتی مقدس در زندگی تاریخی و اجتماعی شیعه است. گفتمان کربلا، رکن اصلی زندگی سیاسی و اجتماعی عامه مؤمنان شیعه را شکل داده است؛ بنابراین نوشتن دربارهٔ تاریخ گفتمان کربلا و حیات فرهنگی و اجتماعی برآمده از آن کاری مشکل است. باین حال در این تحقیق جسارت به خرج دادم تا بتوانم این موضوع را بررسی کنم.

گفتمان کربلا، یکی از ارکان اصلی ایمان شیعی است و من به عنوان یک شیعه معتقد به دستگاه امام حسین (ع) و در جایگاه یک پژوهشگر، باید آن را با تیغ سرد شک علمی مورد کندوکاو قرار می‌دادم. در این میان، جمع کردن سرنمای شک علمی با حرارت ایمان مذهبی، کار بسیار دشوار و در مواقعی شاید محال بود.

این کتاب حاصل تحقیق پایان‌نامه فوق لیسانس من (در سال ۱۳۸۴) در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، گروه مردم‌شناسی است. هرچند بعد از سال‌هایی که از نوشتن آن می‌گذرد، مطالب بسیاری هست که به نظرم برای بهتر شدن آن می‌توان اضافه کرد، یا بخش‌هایی را تغییر داد، اما با توجه به آنکه کلیت تحلیل‌ها و نتایج این کتاب هنوز هم قابل دفاع هستند، ترجیح دادم که آن را بر مبنای همان متن اولیه تدوین و منتشر کنم. در سایر تحقیقاتم در حوزه انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی مناسک عزاداری محرم در میان شیعیان ایران و

هند، مباحث و نتایج تحقیقی جدیدی را مطرح کرده‌ام که در کتب و مقالات مربوط به آنها با عنوان مجموعه کتب انسان‌شناسی مناسک عزاداری محرم تدوین شده است. تاکنون حدود ۵ مجلد از این کتاب‌ها آماده نشر شده که امیدوارم بتوانم آنها را به طور کامل منتشر کنم.

در این کتاب آنچه نوشته‌ام، مرهون کمک‌ها و راهنمایی‌های استادان و دوستان است. یاران بسیاری مرا کمک کردند؛ از جمله آنهایی که امکان کسب اطلاع و دسترسی به منابع اطلاعاتی را در شهرهای دور و نزدیک فراهم آوردند و فراتر از همه، مؤمنان عزاداری که به من اجازه دادند ایمان پرشورشان را، با طرح سؤال‌هایی که حکایت از شک علمی داشت، تحلیل کنم.

بر حسب وظیفه، در اینجا باید از عزیزانی که حق بیشتری بر گردنم دارند نام ببرم؛ جناب آقای دکتر ابراهیم فیاض که شاید هیچ‌گاه قادر به قدردانی از زحمات ایشان نباشم. همچنین سرکارخانم دکتر منیره مقصودی و سرکارخانم دکتر سارا شریعتی که همواره این پژوهش را با نگاه نقادانه‌شان بررسی کردند و نقدهایشان روشنی‌بخش کاستی‌ها شدند.

از مداحان محترمی که در مجالسشان بودم تشکر می‌کنم. صوت زیبای آنها در فضای سرشار از خلوص عزاداران، به من این امکان را داد که در پس و حتی مقدم بر مشاهده علمی، تجربه دینی خاصی از دستگاه امام حسین (ع) و گفتمان کربلا به دست آورم. از آقای محسن مظاهری و خانم بوغیری که اطلاعات گران‌قیمتی را از کارهای پژوهشی خودشان در اختیار من گذاشتند و همچنین دوستان دیگر که این نوشتار، گنجایش درج نام آنها را ندارد، سپاسگزارم و پاداش ایشان را از صاحب این دستگاه خواستارم.

این کتاب را به عزیزترین کسانی که هستی خویش را مدیون مهربانی‌هایشان هستم تقدیم می‌کنم. به پدر و مادر عزیزم، همسر مهربانم و همچنین خانواده‌ام که بزرگ‌ترین سرمایه و پشتوانه من در زندگی هستند؛ هرچند شرم از بی‌مقداری این نوشته، در قبال لطف عزیزانی که بی‌کرانی مهربانی‌شان بر من سنگینی می‌کند، برایم سخت گران است، اما این تحفه ناچیز را خالصانه به آنها تقدیم می‌کنم و از پروردگار و به واسطه کرامت صاحب این دستگاه، برایشان طلب خیر دائم دارم.